

COLECȚIA DE REȚETE A FARMACISTULUI ORĂDEAN SZABÓ FERENC

de
BUDAHÁZY ȘTEFAN

Dezvoltarea relativ slabă a industriei farmaceutice și a produselor chimice-menajere până în prima treime a secolului nostru și lipsa produselor terapeutice — de uz uman și veterinar —, de articole cosmetice și de uz casnic și gospodăresc au determinat farmaciștii perioadei respective să-și asume — chiar dacă parțial — sarcina satisfacerii acestor solicitări. Datorită pregătirii lor multilaterale, ei erau predestinați pentru acest lucru.

Primul pas în realizarea acestui deziderat a fost căutarea și încercarea unor formule, preparate corespunzătoare și adunarea lor într-o colecție de rețete, o carte de mână, *liber manualis*, pentru uzul intern al fiecărei farmacii. Aceste „manuale” sunt un „gen de creație” cu tradiții seculare.¹ Acest gen trăiește și azi și va exista până va fi și receptură în farmacii. Manuscrisul care urmează a fi prezentat a fost realizat din motive și prin metode asemănătoare.

Colecționarul formularului a fost eminentul farmacist *Szabó Ferenc* (1900—1961).

S-a născut la Seleuș (atunci comună suburbană a Oradiei), ca cel de al nouălea copil din unsprezece frați. După studiile gimnaziale făcute în orașul de pe malul Crișului Repede își începe studiile de specialitate ca practicant la Farmacia „Sf. Francisc”, condusă de farmacistul *Csanda Endre sr.*, între anii 1920—1922. Își dă examenele post-practică la Budapesta, cu profesori renumiți, ca farmacognostul *Jakabházy Zsigmond* și chimistul analist de reputație mondială *Winkler Lajos*.

În anul 1924 îl găsim la București, unde-și susține examenul de asistent în fața unor somități în specialitate, ca prof. *Ștefan Minovici*, prof. *I. Vintilescu* și alții. Între anii 1924—1927 urmează cursurile tinerei facultăți de farmacie din București, audiind cursurile celor de mai sus și ale altor clasici ai învățământului farmaceutic din țară, ca profesorii *Marcel Brândza*, *C-tin Kollo*, *A. Iteanu*, etc. Din anul 1926 este intern în farmacie², iar în noiembrie 1927 își obține licența. Dreptul la liberă practică este confirmat în *Monitorul Oficial* din 6 decembrie 1927.

¹ Varga P., *Gyógyszerészet* 25, 105—107, 1981; Carata, Ana, Boană, Elena: *Rezumatul lucrărilor științifice la cel de-al X-lea Congres Național de Farmacie*, Cluj-Napoca 1994, p. 514—515.

² Intern în farmacie: student din anii superiori, cu pregătire bună, care se angajează să lucreze pe lângă studii.

Curând își absolvă pe rând examenele necesare urcării pe scara ierarhiei profesionale. Astfel, din anul 1929 devine șef al farmaciei *Spitalului „Sf. Pantelimon“* din București, unde funcționează până în anul 1940, când revine la Oradea. Până în 1944 lucrează ca farmacist angajat la diferite farmacii, apoi închiriază pe rând farmaciile „*Șarpele*“ și „*Sf. Ștefan*“. În anul 1947 deschide *Farmacia „Atom“*, până la naționalizare. După 1949 lucrează în apropierea Oradei la diferite farmacii, apoi la *Cabinetul de analiză a medicamentelor* și la *Centrul de recoltare a sângelui*.

Se pensionează, deja foarte bolnav, la 1 ianuarie 1961, decedând în același an, la 21 martie.³

Rețetarul farmacistului Szabó este un caiet tip repertoar, compactat într-o copertă de carton, de dimensiuni 260×150 mm, conținând 240 pagini numerotate. Cele peste o mie de rețete sunt scrise în limba latină, cu o parte din titluri, adnotări și indicații în limba maghiară.

După toate probabilitățile, este o copie a unei colecții anterioare. Pentru acest fapt pledează caracterul „redactat“ al formularului. Rețetele, formulele sunt aranjate în ordine alfabetică și grupate după forme farmaceutice. De exemplu, în grupa „apelor“ — indiferent că ele sunt medicamentoase sau cosmetice — sunt înscrise 27 rețete una după alta. La fel, preparatele antihelmintice (4 rețete), pulberi (29 rețete), etc. Ba mai mult, diversele rețete cu aceeași denumire sau diversele variante ale aceluiași produs sunt înscrise în același loc numerotate cu cifre romane, ca de exemplu: ulei de pește aromatizat sau „fără gust“ (4 formule), spirt de păr (8 rețete), tinctura universalis (3 formule) și altele.

Textul de bază — cel înscris în colecție la început, la copierea/redactarea ei — este scris cu cerneală de culoare violetă. Completările ulterioare au fost făcute cu alte cerneluri sau chiar cu creionul. Acest fapt, aparent fără importanță, va avea un rol deosebit în determinarea „vârstei“ manuscrisului.

Data concretă de origine a caietului nu este menționată în el, dar caietul conține suficiente indicii pentru determinarea acesteia.

Pe partea internă a copertei din față, autorul „inaugurează“ caietul cu inscripția (în limba maghiară):

„Szabó Francisc, farmacist
Seleuș 102
județul Bihor
Spital Colțea București“,

inscripție făcută cu cerneală violetă. Peste rândul „Spitalul...“ mai târziu se trage cu cerneală neagră, cu care se notează și următorul loc de muncă.

Pe ultima foaie a formularului farmacistul Szabó înșiră în ordine cronologică locurile lui de muncă. Această listă ne clarifică două lucruri:

— la Spitalul Colțea Szabó a activat — ca intern — în perioada 1 martie 1926 — 1 martie 1929 (între timp lucrând ca ajutor la alte farmacii din București, Târgu-Jiu, Giurgiu) și

³ Informații verbale de la d-l Szabó Ferenc jr.; Pop, A., *Farmacii publice din Oradea între 1919—1949* — manuscris.

— scrisul cu cerneală violetă se termină la notația:

„Panțu N. Giurgiu — 1928 iulie“

Notările ulterioare fiind făcute cu alte culori, putem conchide că rețetarul studiat s-a realizat între anii 1926—1928.

Este perioada de apariție și intrare în vigoare a celei de a VI-a ediții a „Farmacopeii Române“ — 1926, dar în colecție nu apar prescripțiile acestei farmacopei, cum nu apar nici rețetele din „Formularul preparatelor galenice“ al farmacistului Emil Belcot ediția 1921, în mare vogă în perioada în cauză. Astfel, se pare că prescripțiile aflate în colecția analizată sunt rețetele magistrale⁴ cele mai uzuale, consacrate, din perioada amintită și anterioară anilor de la Colțea.

Totodată se poate dovedi că rețetarul a fost colecționat de Szabó personal. Lângă unele titluri de rețetă apare și numele medicului sau farmaciei de unde provine formula respectivă. Astfel apar numele farmaciilor Panțu (*odorant pentru creme*), Bulandra (*picături de dinți*), Colțea (*supozitoare de glicerină*) — din perioada 1926—1928, dar apar și altele, ca *spirt antireumatic (Băile Felix)*, *Pomadă de păr și pudră (dr. Schiff)*⁵, *picături de stomac (Rákoczi* — numele anterior al farmaciei „Sf. Francisc“ unde și-a efectuat practica în perioada 1920—1922)⁶.

Cu privire la conținutul rețetarului se poate afirma că este o dovadă a pregătirii multilaterale a farmacistului de altădată. În manuscris, pe lângă rețetele de uz uman și veterinar, apar într-un procent însemnat și preparate cosmetice, articole chimico-gospodărești, etc. Dacă obținerea unor lichioruri sau băuturi alcoolice din punct de vedere tehnologic nu stă departe de munca spițerilor, în schimb prepararea cernelurilor, a prafului de pușcă sau a focurilor de artificii, descrise între altele în manual, sunt azi deja străine activității din farmacii.

Cele 1 013 rețete înscrise în colecție — în cifre absolute și procente —, din punctul de vedere al utilizării, al destinației, se repartizează astfel:

Tabel nr. 1

Nr. crt.	Destinația preparatului	Numărul prescripțiilor	%
1.	Medicină umană	603	59,5
2.	Medicină veterinară	29	2,9
3.	Reactivi și indicatori	35	3,4
4.	Cosmetice	186	18,4
5.	Preparate de uz casnic-gospodăresc	51	5,0
6.	Formule pentru activități economic-productive	82	8,1
7.	Combaterea dăunătorilor	27	2,7
Total		1 013	100,0

⁴ Preparate (rețete) magistrale: medicamente preparate în farmacie, la cerere, pe bază de prescripție medicală sau rețetă. (*Tehnică farmaceutică* — ed. a II-a. Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1974, p. 14).

⁵ Schiff Ernő — medic pediatru vestit din Oradea în primele decenii ale sec. XX. (Péter H. Mária, *Adatok a romániai magyar orvosok és gyógyszerészek munkásságáról*, Budapesta—Tirgu Mureș, 1994, p. 154.)

⁶ A. Pop, op. cit., mss.

Primele trei categorii sunt obligații firești ale unei farmacii sau ale unui farmacist, celelalte grupe depășesc activitatea de oficiu și laborator în sensul strict al cuvântului și ele demonstrează deja amintita multilaterală pregătire a farmaciștilor de altădată. Totodată, nu trebuie să uităm că aceste produse, mai mult chimice decât farmaceutice, au avut și o însemnată proiecție materială în realizarea veniturilor farmaciei.

Între cele 603 rețete medicamentoase de uz uman se găsesc peste 60 de forme farmaceutice, mai mult sau mai puțin de sine stătătoare. Pentru a nu încărca lucrarea cu înșirarea tuturor, în cele ce urmează voi prezenta un tabel mai simplificat, mai comprimat, formele farmaceutice înrudite fiind adunate sub câte un generic. Astfel, în grupa soluțiilor sunt adunate preparatele de acest tip, indiferent de solvent, precum și apele aromatice, limonăzi, poțiuni, oțeturi și vinuri medicinale. Noțiunea de forme medicamentoase solide dozate cuprinde comprimatele, pastilele, ciocolățile, dar și biscuiții și pișcoturile medicamentoase. Având în vedere numărul mare al prescripțiilor de pilule, această formă constituie o grupă aparte.

Prescripțiile de uz uman, după forme farmaceutice, se repartizează conform tabelului nr. 2.

Tabel nr. 2

Nr. crt.	Denumirea formei farmaceutice	Numărul rețetelor	%	Numărul formelor cuprinse în grupă
1.	Soluții	139	23,6	8
2.	Unguente	122	20,2	4
3.	Pulberi	65	10,8	4
4.	Emulsii (uz intern și extern)	50	8,3	5
5.	Tincturi, extracte alcoolice	43	7,1	4
6.	Pilule	35	5,8	5
7.	Siropuri, elixire	33	5,5	2
8.	Extracte apoase	20	3,3	5
9.	Ceafuri (amestecuri de droguri vegetale)	15	2,5	1
10.	Forme solide dozate	14	2,3	6
11.	Amestecuri eutectice	11	1,8	1
12.	Supozitoare, ovule	13	2,1	3
13.	Injectii	10	1,7	2
14.	Diverse	33	5,5	11
Total		603	100,0	61

Între preparatele veterinare găsim formele farmaceutice clasice, dar apar și câteva curiozități, veritabile rarități, ca pulberea de ochi pentru cai „contra lăcrimării și cataractei” sau, tot pentru cai, o „pomadă pentru creșterea părului”.

Foarte pe scurt despre preparatele cosmetice: între ele primează cremele de față (22 de rețete), apele și spirturile de față (22), urmate de apele de gură (17), pomezi de păr, prafuri de dinți și altele.

Pe lângă rețetele înscrise în formular, autorul ne furnizează și o serie de alte informații. Astfel:

— între paginile 231—236 adună și notează o serie de recomandări practice de tratament în caz de diferite boli, ca toxiinfecții alimentare, diareia copilului nou născut, guturaiul, etc., utilizând și unele metode naturiste, ca băi de 37°—38°, pentru scăderea temperaturilor mari, comprese calde sau reci, după caz și altele;

— pe pagina 112 apare inventarul unui dulap de prim ajutor;

— o descriere a diagnosticării serologice a sifilisului (p. 165—166);

— lista examenelor susținute ca student, apoi ca farmacist;

— lista medicilor primari, secundari și interni, cu care farmacistul Szabó a colaborat în anii de la Spitalul *Pantelimon*. Pe această listă apar nume ca *I. Juvara*, *M. Voiculescu*, *M. Balș*, *Fl. Mandache* și alții — nume cu o deosebită rezonanță în istoria medicinei autohtone și internaționale. Am comparat această listă cu *Indicele de nume* al volumului *Medicină* din seria *Istoria științelor din România*.⁷ O bună parte a colaboratorilor autorului manualului au fost identificați cu certitudine și în volumul de istoria medicinei, iar alții rămân cu semne de întrebare.

Că această colaborare nu a fost numai formală o demonstrează și faptul că în anul 1930, împreună cu chirurgul *C. Leonte*, au elaborat o soluție dezinfectantă sub numele de *Pansterina*⁸. Despre soluție — probabil din motive de păstrare a secretului preparatului — în colecție Szabó nu scrie nici o vorbă. Mai târziu, formula a fost vândută industriei și fabricată până la mijlocul anilor '80.⁹

Exigența și cunoștințele profesionale ale farmacistului Szabó Ferenc — demonstrate de colecția studiată și confirmate de colegii lui de odinioară, doctorii *Dem Theodorescu* și *Vlad Voiculescu* (cu care a lucrat împreună începând din anul 1931, respectiv 1936, până în anul 1940) — permit să constatăm, că el a fost un demn reprezentant al profesiei sale, situându-se între oamenii de valoare deosebită.

*
* *

În încheiere, putem constata că *liber manualis* al farmacistului Szabó ne furnizează date valoroase despre:

— situația profesiei de farmacist și arsenalul terapeutic magistral din prima treime a secolului nostru,

— sfera vastă de interes cu care a fost obligat farmacistul perioadei respective să se ocupe,

— redactorul și autorul acestei colecții, ca profesionist de o înaltă ținută profesională și remarcabile calități umane.

⁷ *Istoria științelor din România — Medicina*, Ed. Academiei, București, 1980, p. 98—184.

⁸ Iugulescu, C., scrisoare către autor.

⁹ *Produse farmaceutice folosite în practica medicală*, Ed. Medicală, București, 1985, p. 284.

Analiza detaliată a arsenalului de materii prime și droguri din rețetele colecției va constitui tema unei lucrări ulterioare.

*
* *

Pe această cale exprim mulțumiri d-lui Szabó Ferenc jr., fiul, pentru colecția de rețete pusă la dispoziție și pentru bogatele informații furnizate, în scopul ușurării prelucrării acesteia, spre edificarea noastră, spre cunoașterea trecutului apropiat al profesiei de farmacist.

LA COLLECTION DE RECETTES DE SZABÓ FERENC, PHARMACIEN D'ORADEA

— Résumé —

L'auteur analyse les recettes collectionnées dans un *liber manualis* par le pharmacien Szabó Ferenc entre les années 1926—1928.

Le manuscrit, qui se trouve dans la possession du fils du pharmacien, Szabó Ferenc jr., fournit d'importantes données concernant:

- la situation de la profession de pharmacien et l'arsenal thérapeutique magistral du premier tiers de notre siècle;
- la vaste sphère d'intérêt dont le pharmacien de cette période était obligé de s'occuper;
- le rédacteur-auteur de cette collection, comme professionnel de haute tenue et à remarquables qualités humaines.